

The Analysis of Patterns of Governance and the Organization of Affairs in Laki Folktales (Case Studies: “Malek Khorshid,” “Malek Jamshid,” “Shahr-e Khamooshan,” “Malek Mohammad,” “Baba Firooz,” and “Gol-e Chahchahe”)¹

Ali Nori*²

Abstract

Despite their apparent simplicity, folktales contain deep, meaningful, dynamic structures that function as semiotic models for managing personal and social affairs. This study analyzes six Laki folktales using a combined methodological approach that draws on the Tartu–Moscow School (particularly Lotman’s semiotics) as well as Jungian analytical psychology. From the perspective of the structural-dynamic semiotics of the Tartu–Moscow School, the tales are examined through their semiospheres; based on Jungian semiotics, they are analyzed through archetypes such as the Hero, the Wise Old Man, the Shadow, the Anima, and others—archetypes that operate as forces of

Date received: 04/07/2025

Date Review: 02/11/2025

Date accepted: 25/12/2025

Date published: 21/03/2026

* Corresponding Author's E-mail:
noori.a@lu.ac.ir

1. This article has been accepted at the 11th National Conference on Persian Language and Literature Research (May 19, 2021 - Imam Khomeini International University).

2. Faculty Member, Department of Persian Language and Literature, Lorestan University, Lorestan, Iran.

<https://orcid.org/0000-0001-9514-1268>

Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY- NC) license <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

organization and unification. The central question of this research concerns the proposed patterns and secondary cultural models embedded in these tales for restoring order: what are they, and how do they function? The findings indicate that the shared episodes of these tales depict a multi-stage process involving the displacement of signs, shifts in perspective, and the defense or action of natural elements. They also present parallel patterns of semiotic translation, semantic explosion, and the reconstruction of order. From Jung's perspective, this process reflects collective individuation; from Lotman's point of view, it is a reconstruction of the semiosphere. The tales implicitly offer clear recommendations—such as disrupting harmful structures, transforming descriptions, exercising courage in reordering and respecting nature (even in its unpleasant aspects).

Keywords: Organizational patterns; Laki folktales; semiosphere; secondary cultural modeling; archetype.

Introduction

Research Background

Previous studies—such as Zabihnia and Sangaki (2012), Rezvani and Ghafouri (2015), and Sheikhlovand and Mastalizade (2016) have focused primarily on ethical and managerial aspects in classical texts. None, however, have examined these tales through the structural-dynamic semiotics of the Tartu–Moscow School or through Jung's symbolic semiotics, nor have they investigated the semiotic mechanisms of organization, the prominent archetypes, and their unifying and reformative functions within these folktales.

Goals, Questions, and Hypotheses

The primary aim of this study is to examine six Laki folktales with respect to the patterns they embed for organizing and managing affairs.

This inquiry raises three questions:

1. What patterns and recommendations for governance and organization are presented in these tales?
2. In which spheres and within which narrative signs are these models embedded?
3. How can these models be decoded and analyzed?

Discussion and Analysis

In this study, a combined methodological approach is used to examine and analyze the semiotic elements embedded in the selected tales. Based on the Tartu–Moscow School’s semiotics, the semiosphere reflected in the narratives and the episodic isomorphism allow us to identify shared structural segments among the tales. These segments are then analyzed through Lotman’s semiotic concepts of boundary, translation, and explosion. In certain cases, Jungian archetypal analysis is also applied to reveal the functions of archetypes such as the Hero, the Wise Old Man, the Shadow, the Anima, and the Animus.

Laki folktales constitute a subset of the Iranshahr semiosphere, in which ethnic boundaries connect to a mythic cultural center. Understanding this semiosphere within the selected tales—along with analyzing how they present cultural-social patterns of organization—is significant both for gaining deeper insight into the tales and for recognizing their reformative mechanisms. Moreover, this analysis helps illuminate the disorders within society, their causes, and the unifying and organizational elements embedded in the cultural fabric.

Across these tales, similar linguistic, behavioral, and visual sign systems appear, all pointing toward the value of wisdom and the heroes’ reliance on the insightful guidance of helpers—whether prophets, sages that are symbols of knowledge and wisdom (see Delashoe, 2007/14b), or supernatural beings. In all six tales, the heroes, by listening to their helpers—who in Jungian theory symbolize

the Wise Old Man, Anima, or Animus—undergo a shift in perspective and, through wisdom, transform disorder into order. In terms of cultural semiotics, this shift may be regarded as the attainment of an ideological viewpoint.

In most of the tales, the hero practices patience, endures strenuous tasks, and undergoes significant hardship in order to achieve the desired goal.

Respect for nature and its manifestations, as well as an emphasis on the necessity of change and structural disruption, are also clearly visible in all the tales. These themes are conveyed through various linguistic, semantic, behavioral, and visual-descriptive signs.

Conclusion

All six folktales examined in this study offer relatively similar symbolic recommendations for managing personal and social affairs, and for restoring order to chaotic or disorganized situations within society. Among these recommendations are the disruption of rigid and flawed structures, attention to the nature of events, courage in life's process, and respect for nature.

According to the Tartu–Moscow School's semiotics, the tales share structural components involving the displacement of signs, shifts in viewpoint, and the defense of natural elements. These components reflect similar patterns of semiotic translation, semantic explosion, and subsequently, the reconstruction of order. From Lotman's perspective, this process represents the reconstitution of the semiosphere; from Jung's archetypal viewpoint, it reflects the harmonization of the archetypes such as Shadow, the Wise Old Man, and the Hero, and ultimately leading the hero toward individuation, wholeness, and psychological balance.

Based on the analyses presented above and drawing on the Tartu–Moscow framework (especially Lotman's analytical method) and

Jungian semiotics, it is possible to identify several forms of governance and organizational strategies embedded within the tales that address disorder and strive to restore balance.

References

- Chevalier & Gheerbrant (2009). *Dictionary of symbols* (5 vols.). (translated by S. Fazayeli). Jeyhun.
- Enjavi Shirazi, A. (2017). *What did the flower do to the cypress?* Amir Kabir.
- Jung, C. G. (1998). *Man and his symbols* (translated by M. Soltanieh). Jami.
- Lotman, Y. (2011). On the Semiosphere (translated by F. Kakakhani). In *Cultural Semiotics*, edited by F. Sojoudi. Nashr-e Elm. 1st ed.
- Nafisi, N. (2019). *Lorestan folktales*, under the supervision of Dr. Bahram Fravashi. Vol. 2. Tehran: The Center for the Great Islamic Encyclopedia. 1st ed.
- Sarafraz, et al. (2017). An examination of Yuri Lotman's cultural theory of the Semiosphere. *Rahbord-e Farhang*, 6(39), 73–95.
- Sutton, E. L. B. (1995). *The stories of Mashdi Galin Khanum*. Nashr-e Markaz.

بررسی الگوهای تدبیر و سامان‌بخشی به امور در قصه‌های عامیانه لکی؛ مطالعه موردی:
قصه‌های «ملک خورشید»، «ملک جمشید»، «شهر خاموشان»، «ملک محمد»، «بابا فیروز»

و «گل چهچهه»^۱

علی نوری*^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۴/۱۳ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۸/۱۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۰/۰۴ تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۴/۰۱

چکیده

قصه‌های عامیانه، به‌رغم سادگی ظاهری، حاوی ژرف‌ساخت پرمعنا، پویا و دلالتگر و دارای نشانه‌هایی برای تدبیر امور فردی و اجتماعی‌اند. در این جستار با روشی ترکیبی، یعنی هم با تکیه بر مکتب تارتو-مسکو (به‌ویژه نشانه‌شناسی لوتمان) و هم با توجه به روان‌شناسی تحلیلی یونگ، شش قصه عامیانه لکی بررسی و تحلیل می‌شود. در دیدگاه نشانه‌شناسی ساختاری - پویای مکتب تارتو-مسکو، این قصه‌ها از منظر سپهر نشانه‌ای و بر مبنای نشانه‌شناسی یونگی، از حیث کهن‌الگوهای قهرمان، پیر خردمند، سایه، آنیما و جز آن، که سامان‌بخش و

۱. این مقاله در یازدهمین همایش ملی پژوهش‌های زبان و ادبیات فارسی (۳۱ اردیبهشت ۱۴۰۴ - دانشگاه بین‌المللی امام خمینی) پذیرفته شده است.

۲. عضو هیئت علمی گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه لرستان، لرستان، ایران (نویسنده مسئول)

*noori.a@lu.ac.ir

<https://orcid.org/0000-0001-9514-1268>

وحدت آفرین هستند، تحلیل می‌شوند. مسئله اصلی پژوهش این است که الگوهای پیشنهادی و مدل‌های فرهنگی ثانوی برای سامان‌بخشی این قصه‌ها کدامند و چگونه عمل می‌کنند؟ یافته‌ها نشان می‌دهد که بخش‌ها (اپیزودها)ی مشترک این قصه‌ها روندی چندمرحله‌ای شامل جابه‌جایی نشانه‌ها، تغییر نگرش و دفاع عناصر طبیعی را بازمی‌نمایاند و الگویی مشابه نیز از ترجمه نشانه‌ای، انفجار معنایی و بازسازی نظم ارائه می‌کنند. این فرایند، از دیدگاه یونگ، بازتاب فردیت‌یابی جمعی و از منظر لوتمان، بازسازی سپهر نشانه‌ای است. پیشنهادها آشکاری چون برهم زدن ساختارهای نامناسب و زیان‌بار، تغییر وصف‌ها، شجاعت در سامان‌بخشی و احترام به طبیعت - حتی به جنبه‌های نازیبای آن - در بطن قصه‌ها گنجانده شده است.

واژه‌های کلیدی: الگوهای سامان‌بخشی، قصه‌های عامیانه لکی، سپهر نشانه‌ای، مدل‌سازی فرهنگی ثانوی، کهن‌الگو.

۱. مقدمه

قصه‌ها و اسطوره‌ها، حاوی سطوح و لایه‌هایی از آرزوها، هراس‌ها، باورها، آیین‌ها، اندیشه‌ها و رنج و شکنج‌های ملت‌ها هستند. در قصه‌ها ارزش‌های سنتی و پس‌زمینه‌های فرهنگی و روان‌شناختی هر قوم و حوادث و سوانح اجتماعی جاری در بین آن‌ها انعکاس می‌یابد (ساتن، ۱۳۸۸، ص. ۱۲). انجوی نیز قصه را «کلید گنجینه رازها و رمزهای کهن می‌داند». (انجوی شیرازی، ۱۳۵۲، ص. ۸).

دلاشو قصه‌ها را آینه تمام‌نمای زندگی می‌داند و به‌ویژه در خصوص ارتباط و نسبت قصه‌ها با رشد ذهنی و رفتاری کودکان معتقد است: «قصه‌ها بیشتر در ناخودآگاه ذهن کودک جای می‌گیرند و بسیاری از دردها و آلام او را تسکین می‌دهند و به سؤالات اساسی و مهم او پاسخ می‌دهند. بسیاری از الگوهای رفتاری مندرج در آن‌ها که پنداشته

بررسی الگوهای تدبیر و سامان‌بخشی به امور در قصه‌های عامیانه لکی؛ ... _____ علی نوری
می‌شود فراموش شده‌اند، به تعبیر هرمان پُل به صورت عاملی فعال در ناخودآگاهی [او]
باقی می‌مانند» (ر.ک. دلاشو، ۱۳۸۶ الف، ص. ۷۰). داستان برای آن است که خواننده
تجربه‌ای کسب کند (بیشاپ، ۱۳۸۳، ص. ۱۳۸).

بتلهایم می‌گوید: پیش‌تر در هند، به بیماران روانی داستان‌هایی می‌دادند تا مهم‌ترین
نکته هریک از آن‌ها را مشخص کنند و بیماران از این طریق هم بر سختی‌ها و
موقعیت‌های دشوار زندگی غلبه می‌کردند و هم به تدریج مانند قهرمانان داستان‌ها، راهی
برای بهبود و بازیابی خود می‌یافتند (بتلهایم، ۱۳۸۴، ص. ۴۴). در میان اقوام آفریقای
غربی نیز، شیوه‌ای فالگیری وجود دارد که در آن با خواندن چند قصه و بیان چند
اسطوره، بیمار روانی را به جای قهرمان داستان یا اسطوره می‌گذارند و مشکلات بیمار
از این طریق رفع می‌شود (پراپ، مقدمه، ۱۳۷۱، ص. ۲۱).

جنبه دیگر اثرگذاری داستان‌ها، اثرگذاری آن‌ها بر کنش‌های اجتماعی است؛ به‌ویژه
قصه‌ها، اساطیر و افسانه‌ها از طریق تأثیر بر ناخودآگاه جمعی، همواره نسخه‌هایی برای
حل مسائل اجتماعی و الگوهایی برای کنش و رفتار افراد در جامعه عرضه می‌کنند.
روانشناسانی چون بندورا و اُکانر طی آزمایش‌هایی نشان دادند کودکان، تحت تأثیر
تحول شخصیت‌های داستانی قرار می‌گیرند. اُکانر در سال ۱۹۶۹ با نمایش فیلمی که
نشان می‌داد کودکانی گوشه‌گیر به تدریج از حالت انزوا خارج می‌شدند و با کودکان
دیگر به بازی می‌پرداختند، بر تقویت جنبه ارتباطی گروهی از کودکان تأثیر گذاشت
(سیف، ۱۳۷۹، صص. ۲۸۳ - ۲۹۶ نیز ر.ک. حیدری، صص. ۹۹ و ۱۰۰).

قصه‌های عامیانه، بخشی از میراث فرهنگی اقوامند که بر ذوق و احساس و روح
مردم اثر می‌گذارند و آن‌ها را در بحران‌ها راهنمایی می‌کنند؛ بویژه برای کودکان
از جهات مختلف سودمندند (مهاجری، ۱۳۸۸، صص ۱۵-۲۰) قصه‌های لکی

زیرمجموعه‌ای از سپهر نشانه‌ای ایران‌شهری‌اند که مرزهای قومی را با مرکز اساطیری پیوند می‌دهند. شناخت این سپهر نشانه‌ای در قصه‌های انتخاب‌شده و تحلیل شیوه‌ارائه‌الگوهای فرهنگی - اجتماعی سامان‌بخش در آنها، هم برای شناخت بهتر این قصه‌ها و کلاً آشنایی با سازوکار اصلاح‌گرانه آنها حائز اهمیت است و هم برای شناخت نابسامانی‌های جامعه و علل و عوامل این نابسامانی‌ها و نیز عناصر وحدت‌آفرین و سامان‌بخش در ساختار جامعه.

۱-۱. سؤالات و اهداف پژوهش

سؤال اصلی:

در قصه‌های مورد بررسی، چه الگوها و پیشنهادهایی برای تدبیر و سامان‌بخشی به امور ارائه شده است؟

سؤال فرعی:

این مدل‌ها در چه سپهری و در کدام نشانه‌های روایی تعبیه شده‌اند و چگونه می‌توان آنها را رمزگشایی و تحلیل کرد؟

۲. پیشینه پژوهش

حیدری (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل قصه‌های رایج در گویش لکی بر مبنای الگوی ولادیمیر پروپ»، ۲۵ قصه لکی را بر این مبنای بررسی کرده و مهم‌ترین دستاورد او این بوده که الگوی پروپ با قصه‌های رایج در گونه زبانی لکی ناهماهنگ است. حاجتی (۱۳۹۱) در مقاله «تحلیل رفتار متقابل شخصیت‌ها در داستان شیر و گاو از کلیله و دمنه»، با روش تحلیل محتوا مؤلفه‌هایی چون ابعاد سه‌گانه ساختار شخصیت، زنجیره

بررسی الگوهای تدبیر و سامان‌بخشی به امور در قصه‌های عامیانه لکی؛ ... _____ علی نوری

روابط بین شخصیت‌ها و نیز سازوکارهای دفاعی‌ای را که این افراد برای دوری از تنش‌های روحی و رفتاری به کار می‌گیرند نمایانده و تعمیم داده و به این نتیجه رسیده‌اند که روابط میان شخصیت‌های این داستان از پیوستگی لازم برخوردار است. دیگر آنکه از میان جنبه‌های سه‌گانه ساختار شخصیت، رفتارهای کلیده، دمنه و شیر به ترتیب در قالب شخصیت‌های بالغ، والد و کودک قابل ارزیابی است. روابط متقابل میان این شخصیت‌ها در آغاز از نوع مکمل و سازنده بوده، اما در ادامه داستان به تعامل از نوع متقاطع می‌انجامد و موجب بروز اختلال در رفتار می‌شود. ذبیح‌نیا و سنگگی (۱۳۹۱) در مقاله «تعلیم الگوی حکومت در کلیده و دمنه و گلستان سعدی» به تأکید هر دو اثر بر ضرورت شناخت شاهان از اوضاع و احوال مردم، انتصاب کارگزاران شایسته و نیز آراسته بودن حاکمان به برخی ویژگی‌ها مانند عقل‌گرایی، مشورت کردن با دانایان، رعیت‌پروری، توجه به معیشت لشکریان و... اشاره کرده‌اند. به‌ویژه نتیجه گرفته‌اند که کارگزاران مستقیماً بر روند کار دولت تأثیر می‌گذارند. رضوانیان و غفوری (۱۳۹۴) در مقاله «تبیین شکاف بین سیاست و اخلاق بر مبنای نظریه ماکیاولی با بررسی پند و اندرز در داستان شیر و گاو کلیده و دمنه»، نشان داده‌اند که این کتاب، چالش‌هایی را که در تفکر شرقی میان نظریه‌های اخلاقی و سیاست عملی وجود دارد، نشان داده و تنها به جنبه‌هایی از اخلاق پرداخته است که به کار حاکمان و اشراف بیاید. بیشترین بسامد پند و اندرز در این داستان از زبان دمنه به کلیده و شیر بیان شده و با توجه به موضع دمنه، می‌توان گفت: در این کتاب، گفتمان سیاست و قدرت بر اخلاق و تعلیم غلبه دارد. به همین سبب، شباهت‌های زیادی میان اندیشه‌های ماکیاولی و محتوای تعلیمی این داستان دیده می‌شود؛ و شیخ‌لووند و مستعلی‌زاد (۱۳۹۵) در مقاله «بررسی اخلاق مدیریتی در کلیده و دمنه» به جنبه‌های تعلیمی و اجتماعی مندرج در این

داستان‌ها اشاره کرده‌اند. نصرالله منشی به بسیاری از اصول اخلاق مدیریتی اشاره کرده که از میان آن‌ها، ده اصل بسیار چشم‌نواز است. این اصول عبارت‌اند از: برقراری عدالت، توأمان بودن دین و ملک، داشتن خرد و دانش در امور، حزم و دوراندیشی جامع، داشتن خلاقیت و ابتکار، تعجیل در تدارک امور و دوراندیشی، پرهیز از ستم و ظلم، لزوم رایزنی با اطرافیان، رعیت‌پروری، تشویق و تنبیه. در مجموع، می‌توان گفت: پژوهش‌های پیشین بر جنبه‌های اخلاقی - مدیریتی در متون کلاسیک تمرکز داشته‌اند و هیچ‌یک، از منظر نشانه‌شناسی ساختاری - پویای تارتو - مسکو یا نشانه‌شناسی نمادگرای یونگ به تحلیل سازوکارهای نشانه‌ای سامان‌بخش، کهن‌الگوهای برجسته و کنش وحدت‌بخش و اصلاح‌گر آن‌ها در این قصه‌ها نپرداخته‌اند. پژوهش حاضر، تلاشی برای پر کردن این خلأ با تمرکز بر مشابهت چندبخشی یا ایزومورفیسم اپیزودیک در قصه‌های لکی است.

۳. روش‌شناسی

۳-۱. قصه‌های مورد بررسی

شش قصه انتخاب شده عبارت‌اند از: قصه‌های ملک جمشید، بابافیروز، گل چهچهه (حیدری، ۱۳۸۶)، شهر خاموشان (نفیسی، ۱۳۹۷)، ملک محمد و ملک خورشید (وکیلان، ۱۳۷۹ و مارزلف، ۱۳۹۱).

۳-۲. روش تحلیل

در این جستار، برای بررسی و تحلیل نشانه‌های مندرج در متن قصه‌ها از شیوه‌ای ترکیبی استفاده می‌شود؛ بدین صورت که براساس نشانه‌شناسی تارتو - مسکو، با توجه

بررسی الگوهای تدبیر و سامان‌بخشی به امور در قصه‌های عامیانه لکی؛ ... _____ علی نوری
به سپهر نشانه‌ای بازتاب‌یافته در قصه‌ها و مشابهت چندبخشی (ایزومورفیسم
ایزودیک)، بخش‌های ساختاری مشابه شناسایی می‌شوند و سپس براساس تحلیل
نشانه‌ای لوتمان، نشانه‌های مرتبط با مرز، ترجمه و انفجار بررسی و تحلیل می‌شوند و
در مواردی، طبق روش تحلیل کهن‌الگویی یونگ نیز کارکرد کهن‌الگوهای قهرمان، پیر
خردمند، سایه، آنیما و آنیموس نشان داده می‌شود.

۴. چارچوب نظری

مکتب نشانه‌شناسی فرهنگی تارتو- مسکو مکتبی اساساً ساخت‌گراست که توسط یوری
لوتمان (۱۹۲۲ تا ۱۹۹۳) پایه‌گذاری شد و کسانی چون اوسپنسکی، ایوانوف و
زولکوفسکی نیز در گسترش آن کوشیدند. لوتمان (۲: ۱۹۹۰) با تمرکز بر مفهوم سپهر
نشانه‌ای، به نشانه‌شناسی فرهنگ پرداخت. به باور او، نظام‌های نشانه‌ای فعال در
مناسبات اجتماعی یک منطقه خاص، توانش معنایی خود را از تعامل با پیکره نشانه‌ای
عظیمی می‌گیرند که در حافظه جمعی مردم آن منطقه ثبت شده و جریان دارد. لوتمان
در کتاب جهان ذهن این پیکره نشانه‌ای را سپهر نشانه‌ای نامید. او معتقد بود سپهر
نشانه‌ای حاصل جمع نظام‌های نشانه‌ای است و شرط وقوع هر نوع عمل ارتباط و
وجود هر نوع زبان و متنی است. لوتمان برای سپهر نشانه‌ای، مشخصه‌هایی از قبیل مرز،
مرکز، نواخت، ترجمه و انفجار معنایی قائل بود. به باور لوتمان، تراکم معنایی در گستره
سپهر نشانه‌ای یکنواخت نبوده و با گذار از نواحی حاشیه‌ای به مرکز، چگالی معنایی
افزایش یافته و فراساختارهای فرهنگی حاکم، عناصر بیشتری را با دلالت‌های معنایی
انباشته می‌کنند؛ تا جایی که انفجار معنایی رخ می‌دهد. لوتمان باور داشت که فرهنگ

با دو مؤلفه تعریف می‌شود: ۱. فرهنگ حاوی اطلاعات است؛ ۲. این اطلاعات قابل تبادل و انتقال است (ر.ک. سرافراز و همکاران، ۱۳۹۶، ص. ۷۸).

به زعم لوتمان، قصه‌ها مدل‌های فرهنگی ثانوی‌اند که از طریق ترجمه بین‌متنی و انفجار معنایی در لحظات بحرانی، از هنجارها سخن می‌گویند (لوتمان، صص. ۲۲۱ - ۲۵۷) و به تعبیر اوسپنسکی، در قصه‌های عامیانه، دیدگاه چندلایه (ایدئولوژیک، عبارتی و فضایی) امکان بررسی و تدبیر غیرمستقیم را فراهم می‌کند (لوتمان و اوسپنسکی، ۱۳۹۰، صص. ۴۵ - ۵۴).

کارل گوستاو یونگ (۱۸۷۵ - ۱۹۶۱) روان‌کاو و اسطوره‌شناس سوئیسی نیز با طرح نظریه ناخودآگاه جمعی و کهن‌الگوهای مرتبط با آن، ظرفیت‌های فهم معانی تعبیه شده در قصه‌ها را گسترش داد. به نظر یونگ، قصه‌ها تجلی کهن‌الگوهای ناخودآگاه جمعی مانند قهرمان، پیر خردمند، سایه، آنیما، آنیموس و جز آن هستند و درنهایت، فرایند فردیت‌یابی را تسهیل می‌کنند (ر.ک. یونگ، ۱۳۷۷، صص ۱۶۲ - ۱۹۱).

۵. یافته‌ها: الگوهای مشترک نشانه‌ای

۵-۱. بخش‌های همسان (اپیزودهای ایزومورفیک)

در هر شش قصه، قهرمان با بخش‌ها (اپیزودها)یی مواجه می‌شود که در آن‌ها نشانه‌های جابه‌جاشده باید به جایگاه طبیعی بازگردند تا به تبع آن، نظم و سامان ازدست رفته، بازگردد و چنانکه در جدول ۱ نشان داده شده است، این نشانه‌ها مشابهت‌های چشمگیری در قصه‌های مورد بررسی دارند:

بررسی الگوهای تدبیر و سامان‌بخشی به امور در قصه‌های عامیانه لکی؛ ... _____ علی نوری

جدول ۱. جابه‌جایی نشانه‌ها در قصه‌های مورد بررسی

Chart 1. Displacement of signs in the stories under study

عمل قهرمان	نشانه جابه‌جاشده	قصه
جابه‌جایی + تعریف مثبت	استخوان پیش شتر، کاه پیش سگ / تغییر حالت درها / تغییر وصف چشمه / تغییر وصف خارزار	ملک محمد
جابه‌جایی + آزادسازی زنان	استخوان پیش اسب، کاه پیش سگ	ملک خورشید
جابه‌جایی + آرزوی مالکیت + تعریف مثبت	کاه پیش سگ، استخوان پیش خر / درمان شیر / تغییر وصف چشمه چرک و خون / تغییر وصف خارزار / جابه‌جایی قالیچه‌ها	ملک جمشید
جابه‌جایی + تعریف مثبت	باز و بسته کردن درهای بسته و باز / باز و لوله کردن قالیچه‌ها / تغییر وصف خارزار / تغییر وصف حوض چرک و خون / تغییر غذای سگ و اسب	شهر خاموشان
جابه‌جایی + تعریف مثبت	تغییر حالت قالی باز و بسته / تغییر حالت درهای باز و بسته / تغییر وصف خارزار / تغییر وصف حوض چرک و خون / یونجه پیش سگ، استخوان پیش اسب	بابافروز
جابه‌جایی + تعریف مثبت	تغییر غذای سگ و شتر / جابه‌جایی قالی‌ها / تغییر وصف خارزار	گل چهچهه

۲-۵. تحلیل نشانه‌شناختی

۱. مرز نشانه‌ای: عبور از نظم به بی‌نظمی طلسم‌شده (آستانه ناخودآگاه)
۲. ترجمه بین‌متنی: جابه‌جایی نشانه‌ها که به معنای تغییر نگرش است (وصف خارزار با تعبیر سنجاق طلایی، وصف چشمه یا حوض چرک و خون با تعبیر قند عسل)

۳. انفجار معنایی: عناصر به سوژه گفتاری تبدیل می‌شوند و به دفاع از قهرمان

برمی‌خیزند.

۴. بازسازی مدل فرهنگی: نظم اجتماعی از طریق تدبیر نشانه‌ای بازتولید می‌شود.

۶. بحث و بررسی

۱-۶. خلاصه قصه‌ها

ملک محمد

پادشاهی سه پسر به نام‌های ملک جمشید، ملک خورشید و ملک محمد دارد که ملک جمشید و ملک خورشید از مادری شاهزاده‌اند و ملک محمد از مادری رعیت‌زاده است. دو برادر به‌خاطر موقعیت مادری‌شان چندان به ملک محمد توجه نمی‌کنند. شبی پادشاه در خواب می‌بیند که اگر «مرغ زرنگار» را به‌دست آورد، جوانی خود را باز می‌یابد. پسرانش را به دنبال مرغ می‌فرستد. دو برادر بزرگ‌تر موفق نمی‌شوند، اما ملک محمد پس از طی مراحل دشوار و فتح سه قلعه و شکست دادن دیوان زرد و سرخ و سیاه، مرغ زرنگار را به چنگ می‌آورد.

در بخشی از داستان، ملک محمد از زن دیو زرد کمک می‌خواهد. زن می‌گوید:

این راه مستقیماً به کوهی می‌رسد. اگر از سمت راست کوه بروی به دشتی می‌رسی. در پایان دشت، چشمه‌ای است که درختانی بزرگ و سبز کنار آن روئیده است. سه کبوتر را روی درخت می‌بینی. باید با یک تیر هر سه را بزنی؛ در غیر این صورت، سه کبوتر به صورت سه دیو درمی‌آیند و تو را می‌کشند. بعد به یک دشت پر از خار می‌رسی که باید از میان خارها عبور کنی. وقتی خارها به پایت فرو می‌روند باید بگویی: چه سنجاق‌های طلایی زیبایی! پس از عبور از این دشت، به ساختمان بزرگی خواهی رسید که درون آن یک سگ و یک شتر می‌بینی که جلو شتر

بررسی الگوهای تدبیر و سامان‌بخشی به امور در قصه‌های عامیانه لکی؛ ... _____ علی نوری

استخوان و جلو سگ کاه ریخته‌اند. جای کاه و استخوان‌ها را عوض می‌کنی. بعد از آن به خانه‌ای می‌رسی که یک درش باز و یک درش بسته است. در باز را می‌بندی و در بسته را باز می‌کنی و وارد خانه می‌شوی.

ملک محمد همه این کارها را انجام می‌دهد و سپس به کمک اشیا و حیواناتی که وضعیت آن‌ها را تغییر داده، از دست دیو نجات پیدا می‌کند و پس از موفقیت در مأموریتش تاج و تخت پدر می‌شود.

ملک خورشید

روزی دیوی در هیئت درویشی نزد پادشاهی می‌آید که دو زن دارد و هیچ‌کدام بچه‌دار نمی‌شوند. قول می‌دهد که وردی بخواند تا زنان بچه‌دار شوند و بچه آن‌ها نیز پسر باشد؛ به شرط آن‌که پسر زن کوچک را هنگامی که بزرگ شد به او بدهند. درویش دو سیب به زنان می‌دهد. سیب‌ها را می‌خورند و باردار می‌شوند. پس از تولد و بزرگ شدن دو پسر، درویش برای گرفتن پسر زن کوچک‌تر به کاخ پادشاه می‌آید. درویش پسر را که ملک خورشید نام دارد، با خود به غاری می‌برد.

ملک خورشید وقتی به درون غار رفت دید دو زن به زنجیر کشیده شده‌اند و سگی نیز به زنجیر کشیده و جلو او کاه گذاشته‌اند؛ اسبی نیز هست که پیش او استخوان گذاشته‌اند. ملک خورشید استخوان‌ها را مقابل سگ و کاه را پیش اسب گذاشت و زنان را آزاد کرد. از گنج بی‌کران دیو نیز مقداری به زنان داد و مقدار زیادی را نیز با خود برد و سوار بر اسبی که مانند رخش و «بحری» بود، شد و از آنجا رفت.

ملک خورشید پس از طی آزمون‌ها و کسب افتخارات فراوان و اثبات برتری بلامنازع خویش، با دختر پادشاه عروسی می‌کند و به خواست پادشاه، جانشین او می‌شود.^۱

ملک جمشید

پادشاهی سه زن دارد، دو زن بزرگ‌تر هر کدام سه پسر و زن کوچک یک پسر به نام ملک جمشید دارد. پادشاه بنا به دلایلی زن کوچک را از خانه و ملک خود بیرون می‌کند. پسر نیز با مادر می‌رود. پس از طی مسافت زیادی، خانه‌ای می‌بینند که همه چیز در آن مهیاست. غذایی می‌پزند و می‌خورند. غروب نره دیوی وارد خانه می‌شود. ملک جمشید یک پای دیو را قطع می‌کند. دیو با خواهش و التماس از پسر امان می‌خواهد و از او خواهش می‌کند بگذارد او نیز در کنجی زندگی کند. پسر با وساطت مادر از کشتن دیو صرف نظر می‌کند.

مادر ملک جمشید با هم‌دستی دیو، پسر را به دنبال «شیر شیر و پوس شیر و کول شیر»^۲ می‌فرستد. ملک جمشید با راهنمایی «حضرت خضر زنده» شیر را با آن شرایطی که مادر خواسته بود برایش می‌برد. مادر پس از مدتی دوباره برای نابودی پسر نقشه می‌کشد و به او می‌گوید: «آرزوی انار گرگر، سیب سنمبر از باغ حیدر دارم». او دوباره برای یافتن خواسته مادر عزیمت می‌کند. خضر را می‌بیند که به او می‌گوید:

هفت نره دیو از این باغ نگهداری می‌دهند و برای رسیدن به آن باید مراحل زیادی را پشت سر بگذاری و شرایط سختی را تحمل کنی. وقتی به آنجا رسیدی باید چوبی تهیه کنی و با آن چوب انارها را از درخت بچینی و گرنه بی‌شک به وسیله آن دیوها نابود خواهی شد. اما مراحلی را که ابتدا باید طی کنی به این ترتیب است: ابتدا به چشمه‌ای می‌رسی که از خون و چرک است. باید از آن با علاقه بنوشی و بگویی به به از این آب! سپس به دشتی وسیع و انباشته از خارهای خشن می‌رسی. باید کفش‌هایت را درآوری و با پای پیاده از آن عبور کنی و بگویی ای کاش این سرزمین، ملک پدرت بود. بعد از این به مکانی می‌رسی که توبره‌ای از استخوان مقابل خری و کاسه‌ای از گاه مقابل سگی است که هیچ کدام نمی‌توانند از

بررسی الگوهای تدبیر و سامان‌بخشی به امور در قصه‌های عامیانه لکی؛ ... _____ علی نوری

آن‌ها بخورند. جای کاه و استخوان را عوض کن و بگو چه انسان احقمی چنین کار اشتباهی انجام داده است! ای کاش این سگ و الاغ از آن من بود. در مرحله بعد دو قالیچه می‌بینی که یکی مخصوص مکان‌های آفتابی است که در سایه^۳ افکنده شده است و دیگری مخصوص مکان‌های سایه‌دار است که در جلو نور آفتاب پهن شده است. جای آن دو را عوض کن و بگو ای کاش این دو فرش نفیس از آن من بود. بعد از این به باغ سنمبر می‌رسی سپس با آن شیوه‌ای که گفتم هر چه می‌خواهی انار بچین. اما زنهار با دست انارها را نچینی!

ملک جمشید دستور خضر نبی را اجرا می‌کند و موفق می‌شود چند انار بچیند، اما یک بار مجبور می‌شود با دست اناری را از درخت بکند. ناگهان دیو نگهبان فریاد می‌زند که دست آدمیزاد انار را برد. همه دیوها به ملک جمشید حمله می‌کنند. ملک جمشید سوار بر اسب می‌شود و با سرعت می‌گریزد. دیوها از قالیچه‌ها، سگ، الاغ، صحرای پر از خار و چشمه می‌خواهند تا ملک جمشید را بگیرند، اما آن‌ها از وضع جدیدشان خوشحالند و می‌گویند: «هرگز این کار را نخواهیم کرد». بالأخره ملک جمشید تمام موانع را پشت سر می‌گذارد و انارها را نزد مادر می‌آورد (حیدری، ۱۳۸۶، صص. ۷۳ و ۱۰۷).^۴

قصه شهر خاموشان

پادشاهی سه پسر دارد. پادشاه کور می‌شود و حکیم می‌گوید: باید خاک سرزمینی را که تا به حال ندیده‌ام برایم بیاورید تا داروی چشم او را بسازم. دو پسر بزرگ‌تر می‌روند و هریک از سرزمینی دور مستی خاک می‌آورند و حکیم با بو کشیدن آن‌ها می‌گوید: این خاک فلان سرزمین است و به کار ما نمی‌آید. یک روز پسر کوچک شاه به راهنمایی کره بگری از پادشاه اجازه می‌خواهد تا او هم در پی خاک برود؛ تا اینکه پادشاه بالأخره

به او اجازه می‌دهد و پسر سوار بر کرهٔ بحری که مثل باد می‌رود حرکت می‌کند. پس از طی مراحل به شهر خاموشان می‌رسند. تمام شهر خاموش است؛ چون پادشاه اجازه نمی‌دهد کسی چراغی روشن کند یا آتشی برافروزد. از پیرزنی می‌خواهند تا به آن‌ها جا بدهد. پسر داخل حیاط می‌رود و پری از مرغ جادویی را از جیش درمی‌آورد. یک مرتبه تمام خانه روشن می‌شود. پسر را نزد پادشاه می‌برند. در قصر پادشاه، پسر پر را بیرون می‌آورد و تمام قصر روشن می‌شود. پسر به خواست دختر پادشاه ابتدا مجبور می‌شود با سختی تمام و به راهنمایی و کمک اسب بحری ابتدا مرغ و سپس قفس مرغ را برای او می‌آورد. در مرحلهٔ پایانی، به دروازه‌ای می‌رسند.

کرهٔ بحری به پسر می‌گوید: این در بسته را باز کن و آن در باز را ببند. دو قالی آنجاست؛ قالی باز را لوله کن و قالی لوله‌شده را پهن کن. داخل حیاط که رسیدی حیاط بی‌گل^۵ است. نگو بی‌گل بگو گل گلاب. بعد از آن یک حوض پر از چرک و خون می‌بینی بگو سلام ای قند عسل. بعد به اسب سیاهی و یک سگ می‌رسی که استخوانی جلوی اسب است و کاه جلوی سگ، کاه را جلوی اسب بگذار و استخوان را جلوی سگ. وقتی رفتی داخل خانه، دختر شاه پریان آن جا خواب است. قفس بالای سر دختر است. قفس را بردار. مواظب باش دختر را نبوسی.

پسر تمام کارهایی را که کرهٔ بحری گفته انجام می‌دهد و در آخر قفس را برمی‌دارد و صورت دختر را می‌بوسد. دختر بیدار می‌شود و به ترتیب از اسب، سگ، حوض چرک و خون، بی‌گل، قالی باز، قالی لوله‌شده، در بسته و در باز می‌خواهد تا پسر را بگیرند، ولی هریک استدلال می‌کنند با رفتار و برخوردی که از او دیده‌اند، از او راضی هستند و هیچ‌گاه او را نخواهند گرفت. سرانجام پادشاه دخترش را به پسر قهرمان می‌دهد و پسر مثنی از خاک آن سرزمین را برمی‌دارد و همراه دختر پادشاه و دختر شاه پریان به طرف شهر خود می‌رود. خاک را به حکیم می‌دهد و چشم‌های پدرش بینا

بررسی الگوهای تدبیر و سامان‌بخشی به امور در قصه‌های عامیانه لکی؛ ... _____ علی نوری
می‌شود و سپس به راهنمایی دختر شاه پریان توطئه برادرانش را نیز خنثی می‌کند.
سرانجام با پدرش خداحافظی می‌کند و همراه دختران به شهر خاموشان می‌رود
(نفیسی، ۱۳۹۷، ج ۲، صص. ۱۴۵ - ۱۵۱).

بابافیروز

مردخارکنی به نام بابافیروز بالآخره یک روز از خارکنی خسته می‌شود و سر در بیابان
بی‌آب و علفی می‌گذارد و می‌رود. قلعه‌ای می‌بیند و زنی که به دنبال مرغی از قلعه
بیرون می‌آید، خود را خواهر او معرفی می‌کند و می‌گوید ای برادر! کجا بودی؟ تو عمر
منی، جان منی، کجا بودی که از دوریت مردم؟» و از او می‌خواهد تا زن و فرزندانش را
نیز آنجا ببرد. بابافیروز دعوت او را می‌پذیرد و خانواده‌اش را نیز آنجا می‌برد؛ تا اینکه
روزی پسرش می‌بیند عمه‌اش (زن ساکن قلعه)، سه پای اسب خود را می‌برد و او را
هم که برای دعوت عمه رفته، به‌سختی می‌فشارد. پسر ماجرا را به مادرش می‌گوید.
آن‌ها تقریباً یقین پیدا می‌کنند که این زن در اصل دله زنگی، دیو معروف است.

زن به شوهرش گفت: بابا فیروز بلند شو در بریم که این دله زنگی می‌خواهد
امشب همه ما را بخورد. مرد گفت: نه من نمی‌آیم و همین جا همه چیز هست و
راحتیم. زن هم بلند شد و دست دوتا بچه‌اش را گرفت و کیسه‌های پول و جواهر
را هم برداشت و با اسب‌ها فرار کردند. سر راهشان دید یکی قالی لوله شده است،
آن را باز کرد. باز رسید به یک در که یک لنگه‌اش باز است یک لنگه‌اش بسته، آن
را که باز بود بست و آن را که بسته بود باز کرد. باز رسید به یک پوکل‌زاری، گفت:
ای سوزن و سنجاق! چه کنم که بیکار نیستم که دو تا از شما را بردارم و چیزی
بدوزم. باز رسید به یک چشمه‌ای و دید پر از چرک و خون است. گفت: ای
چشمه قند و عسل! چه کنم که بیکار نیستم که از شما بخورم. رفت رسید به یک

سگی و یک اسبی. دید یونجه جلوی سگ است و استخوان جلوی اسب. یونجه را از جلوی سگ برداشت و گذاشت جلوی اسب و استخوان را برداشت و گذاشت جلوی سگ. این‌ها همه طلسم بود. دله زنگی آمد تا آن‌ها را بخورد و وقتی دید فرار کرده‌اند، به قالی لوله، درهای بسته و باز، خارزار، چشمه چرک و خون، اسب استخوان‌خوار و سگ یونجه‌خوار گفت: بگیردش (نفیسی، ۱۳۹۷، ج ۲، صص. ۱۴۵ - ۱۵۱).^۶ ولی هیچ‌یک از آن‌ها نپذیرفت.

گل چهچه

سه برادر، مسجدی می‌بینند. یکی از سه برادر می‌گوید: حیف این مسجد که گل چهچه ندارد. صاحب مسجد یقه سه برادر را می‌گیرد و می‌گوید: کدام شما مکان گل چهچه را بلد است؟ می‌گویند: نمی‌دانیم. صاحب مسجد می‌گوید: یا باید گل چهچه را پیدا کنید یا از شهر خارج شوید. برادران فرصتی سه روزه می‌گیرند. سپس از شهر خارج می‌شوند. مسافتی را که طی می‌کنند به سه راهی می‌رسند. هریک به راهی می‌روند. برادر کوچک به بیابانی می‌رسد و خوابش می‌برد. یکی از پیران مقدس در خواب از او می‌پرسد: چه ناراحتی‌ای داری؟ پسر ماجرا را بازمی‌گوید. پیر می‌گوید:

راه کوهستان را پی می‌گیری، از چند مرحله می‌گذری، به درخت گل چهچه می‌رسی. آنجا گهواره بچه نره‌دیوی به درخت گل چهچه بسته شده است. از آنجا که می‌روی، اول گروهی سگ می‌بینی که کاه جلوی آن‌ها ریخته شده، تعدادی شتر بسته شده که استخوان جلوی آن‌ها ریخته شده است. آن طرف‌تر مقداری قالی در نثار^۷ قرار دارند که یخ زده‌اند و مقداری قالی در برافتو^۸ که سوخته‌اند اگر توانستی این‌ها را جابه‌جا کنی و سر جای حقیقی‌شان بگذاری، برده‌ای. برادر کوچک‌تر حرکت می‌کند و به مکان مورد نظر می‌رسد. می‌بیند که جلوی سگ کاه ریخته‌اند و جلوی شترها استخوان. او کاه را جلوی شترها می‌ریزد و استخوان را جلوی سگ

بررسی الگوهای تدبیر و سامان‌بخشی به امور در قصه‌های عامیانه لکی؛ ... _____ علی نوری
می‌گذارد. از آنجا که می‌رود به قالی‌ها می‌رسد، آن‌ها را هم جابه‌جا می‌کند. بعد از
پوکل‌زاری عبور کرده و تمام دست و پایش زخمی می‌شود^۹ [ولی به روی خودش
نمی‌آورد و حتی می‌گوید چه گیاهان نرمی!]^{۱۰} (ر.ک. وکیلان، ۱۳۷۹: ۴۱ - ۴۷).^{۱۱}
سرانجام به درخت گل چهچهه می‌رسد. شاخه‌ای از گل می‌کند و فرار می‌کند.
برادر کوچک‌تر می‌رود تا به شهری می‌رسد؛ می‌بیند برادرانش در حال کارگری هستند
و ... (ر.ک. وکیلان، صص. ۴۱ - ۴۷).^{۱۲}

۲-۶. تحلیل الگوهای سامان‌بخشی مندرج در قصه‌ها

براساس آنچه گفته شد، می‌توان در قصه‌های مورد نظر، باتوجه به نشانه‌شناسی
تارتو - مسکو، به‌ویژه روش تحلیلی لوتمان و نشانه‌شناسی یونگی، مواردی از تدبیر و
سامان‌بخشی به امور آشفته و نابسامان را در قصه‌های مورد بحث یافت که به شرح زیر
بیان می‌شود.

۱-۲-۶. خردورزی در تدبیر امور و رفع مشکلات

در قصه‌های مورد بحث، نظام‌های نشانه‌ای زبانی، رفتاری و تصویری کم‌وبیش مشابهی
دال بر خردورزی و استفاده قهرمانان از پیشنهاد‌های خردمندان راهنمایان و یاریگران
اعم از پیامبران و پیران که نماد علم و حکمت هستند (ر.ک. دلاشو، ۱۳۸۶: ب، ص. ۱۴)
یا موجودات ماوراء طبیعی، به‌کار رفته است؛ از جمله انجام دستورهای حکمت‌آمیز
حضرت خضر (ع) در قصه‌های ملک‌جمشید، اجرای پیشنهاد‌های پیر در گل چهچهه،
استفاده از خرد خود در بابافیروز، گوش سپردن به راهنمایی‌های کره بخری در شهر
خاموشان و زن دیو زرد در ملک محمد.

در هر شش قصه، قهرمانان با گوش سپردن به یاریگران که براساس نظریه کارل گوستاو یونگ، نماد پیر خردمند یا آنیما و آنیموس هستند، تغییر نگرش می‌دهند و با خردمندی، بی‌نظمی را به نظم تبدیل می‌کنند. براساس نشانه‌شناسی فرهنگی نیز، می‌توان این تغییر نگرش را رسیدن به دیدگاه ایدئولوژیک تلقی کرد.

۶-۲-۲. صبر، رنج و فرصت‌شناسی

صبر و تأمل موجب پیروزی است و تندی و شتابکاری سبب شکست در امور می‌شود و انسان برای موفقیت باید خود را به رنج اندازد:

«رهایی از آن کسی است که خود را به خطر افکند و تباهی از آن که در کار درنگ کند» (نهج‌البلاغه، ۱۳۷۱، ص. ۱۲۳). امام علی (ع) در جای دیگری می‌فرماید: «فرصت را غنیمت دان پیش از آنکه - از دست رود - و اندوهی گلوگیر شود» (همان، ص. ۳۰۵).

در اکثر قصه‌های مورد بحث، قهرمان، برای رسیدن به مطلوب خود (دست یافتن به میوه، گیاه، دارو یا شیء نایاب، رسیدن به وصال معشوق، رهایی یافتن از رنج و درد سر و ...)، صبوری می‌کند؛ تکالیف شاقی انجام می‌دهد و رنج‌های طاقت‌فرسایی می‌کشد؛ مثلاً در قصه «ملک محمد»، قهرمان برای دست یافتن به مرغ زرنگار اولاً، برای غلبه بر احساس کمتری نسبت به برادرانش (چون مادر آنها شاه‌زاده است و مادر او رعیت‌زاده)، با تکیه بر شجاعت و جسارت درونی خود راه سخت‌تر را برمی‌گزیند و ثانیاً، کوه‌ها و دشت‌های صعب‌العبوری را می‌پیماید و ثالثاً، تکالیف سختی را که زن دیو زرد برای رسیدن او به مقصود، پیش پایش می‌گذارد، موبه‌مو انجام می‌دهد و گاه تا نزدیکی مرگ پیش می‌رود، ولی سرانجام نجات پیدا می‌کند (ر.ک. کیانی، ۱۳۹۲، ص. ۶۳). «ملک خورشید» با دیوان درمی‌افتند و «ملک جمشید» ابتدا با شیران روبه‌رو می‌شود

بررسی الگوهای تدبیر و سامان‌بخشی به امور در قصه‌های عامیانه لکی؛ ... _____ علی نوری و سپس از هفت خوان باغ پر از دیو عبور می‌کند تا میوه دلخواه مادرش را برای او ببرد (ر.ک. حیدری، ۱۳۸۶، ص. ۷۳ و ۱۰۷). در قصه شهر خاموشان نیز پسر پادشاه، پس از طی مسافت‌های دور و دراز و مراحل دشوار و طاقت‌فرسا که آخرین آن‌ها محکومیت به مرگ است، خاک سرزمینی را که شفای چشم پدر در آن است می‌یابد و برای پدر می‌آورد.

در قصه گل چهچهه هم، پیر به قهرمان می‌گوید: «راه کوهستان را [که سخت‌تر است] پی می‌گیری و...» و قهرمان امر پیر را موبه‌مو اجرا می‌کند. در مجموع، می‌توان گفت: تحمل خارزار، چشمه چرکین و... نماد هرج و مرج و فروپاشی درونی حواس قهرمان است که در نظر یونگ، معادل مرحله تاریکی^{۱۳} در کیمیاگری یونانی است (ر.ک. یونگ، ۱۳۷۳، صص. ۳۵۸ - ۳۵۹). در نشانه‌شناسی تارتو - مسکو نیز صبر تا فرا رسیدن لحظه مناسب، حدوداً با مرحله انتظار برای انفجار معنایی، هم‌ارز است.

۲-۳. اولویت‌بندی، ساختارشکنی و احترام به طبیعت

در قصه‌های مورد بحث، قهرمانان برای رسیدن به مطلوب، کارهایی را به ترتیب و با شرایط و کیفیت‌های خاصی انجام می‌دهند؛ مانند ترتیب رفتن ملک جمشید به پیش شیر زخمی و چگونگی رفتار با او و سپس آوردن شیر، تا مراحل عزیمت به سوی «باغ حیدر» و نحوه چیدن میوه‌ها با عصای چوبی و گریختن و ... .

تأکید بر عادت‌زدایی، تغییر و ساختارشکنی نیز در همه قصه‌ها آشکارا دیده می‌شود. اصولاً در گرفتاری‌ها و بن‌بست‌های زندگی، مهم‌ترین راهی که پیش روی ماست، تغییر و شکستن هنجارهای صلب و ثابت است؛ تغییری ارادی و آگاهانه که در نهایت، به نجات و رهایی از گرفتاری و شکست و فلاکت می‌انجامد. بدیهی است که در چنین

شرایطی انسان‌ها باید خود اقدام به تغییر کنند و نمی‌توانند بدون تصمیم‌گیری و آغاز به حرکت در این راه، منتظر معجزه باشند؛ چنانکه در قرآن کریم آمده است: ان‌الله لا یغیر ما بقوم حتی یغیروا ما بانفسهم (رعد: ۱۱).

در قصه‌های مورد بحث نیز به این تغییرات و هنجارشکنی‌ها و نقش سازنده و نجات‌بخش آن‌ها اشاره شده است. این نکته در برخی از قصه‌های کهن، از طریق نشانه‌های مختلف زبانی، معنایی، رفتاری و تصویری - توصیفی صورت گرفته است. «در» نشانه و نمادی است از رستگاری؛ و باز بودن و حتی در مواردی، بسته بودن آن، نشانه «تقرب به خدا و امکان تقرب به حقیقتی برتر» است (شوالیه و گبران، ۱۳۸۸: ج ۳/ ص. ۱۸۳). بازکردن درهای بسته و بستن درهای باز، رفتارهایی نمادین در جهت صلاح و اصلاح است. قالی نیز نماد باغ، بهشت و مکان‌های قدسی است (همان، ج ۴/ ص. ۴۲۸ و ۴۲۹) و جابه‌جا کردن قالی‌های آفتاب و سایه، نشانه فراهم کردن شرایط برای نزول همه گونه‌های نعمت و برکت الهی است.

باور به نادرست بودن نظم موجود در جوامع گرفتار، بیمار و فقرزده و ضرورت برهم زدن این نظم ویرانگر که در عمل به ساختارشکنی، عادت‌زدایی و جابه‌جایی نشانه‌ها در این چند قصه انجامیده، نماد پدیدار شدن انشقاق روحی و به تبع آن، پذیرش ضرورت ترمیم این شکاف و انشقاق است؛ تا جایی که وحدت درونی حاصل شود.

۶- ۲- ۴. احترام به طبیعت؛ حتی به جنبه‌های ظاهراً نازیبا و خشن آن

رفتار درست با طبیعت و مظاهر آن نیز صورتی از سامان‌بخشی به امور است. حتی بخش‌های ظاهراً خشن و زشت طبیعت، مکمل طبیعت و نماد نیروهای درونی و

بررسی الگوهای تدبیر و سامان‌بخشی به امور در قصه‌های عامیانه لکی؛ ... _____ علی نوری
بخش‌هایی از ناخودآگاه جمعی انسان‌ها هستند. به عبارت دیگر، خارزار و چشمه چرک
و خون، نشانه ناهمواری و دست‌نخوردگی و در عین حال، نماد کهن‌الگوی سایه است؛
و برخورد آرام و دوستانه با جنبه‌های نازیبای طبیعت، مانند پوکل‌زار و چشمه چرک و
خون؛ و نرم و طلایی یا شیرین و گوارا خواندن آن‌ها نماد پذیرش تمامیت روان از
سوی قهرمان است. قهرمان، در واقع با این برخوردها و این تعبیر، نشان می‌دهد که به
بالاترین مراحل تعادل و تمامیت روانی رسیده است.

۷. نتیجه

هر شش قصه عامیانه مورد بررسی، پیشنهادهای نمادین مشابهی برای تدبیر امور فردی
و اجتماعی و بسامان کردن امور آشفته و نابسامان جامعه ارائه می‌کنند. پیشنهادهایی
چون برهم‌زدن ساختارهای خشک و نادرست، توجه به طبیعت امور، شجاعت در
جریان زندگی و احترام به طبیعت، حتی به جنبه‌های نازیبای آن، در بطن قصه‌ها
گنجانده شده است. این قصه‌ها براساس نشانه‌شناسی تارتو - مسکو بخش‌هایی مشترک
شامل جابه‌جایی نشانه‌ها، تغییر نگرش و دفاع عناصر طبیعی دارند که الگوهای مشابهی
از ترجمه نشانه‌ای، انفجار معنایی و سپس بازسازی نظم ارائه می‌کنند. این فرایند، از
منظر لوتمان، نشان‌دهنده بازسازی سپهر نشانه‌ای است و در نگاه کهن‌الگویی یونگ،
بازتاب هماهنگی کهن‌الگوهای سایه، پیر خردمند و قهرمان و درنهایت، فردیت‌یابی
قهرمان به مرتبه تمامیت و تعادل روانی را نشان می‌دهند.

پی‌نوشت‌ها

۱. روایت‌های دیگری نیز از این قصه در دست است؛ مانند قصه ملک خورشید و شمع جادویی (ر.ک.
نفیسی، ۱۳۹۷، ج ۲، صص. ۱۶۵-۱۷۰). گفتنی است بخش‌هایی که با فونت ریزتر و به صورت

نقل قول از منابع قصه‌ها آمده، به دلیل محدودیت حجم مقاله، فشرده و تا حد ممکن یکدست شده‌اند.

۲. شیر شیری که داخل پوست شیری باشد و بر پشت شیری حمل شده باشد.

۳. اصل آن در برخی روایت‌های لکی، اندکی متفاوت است و بارها این بخش از قصه را چنین شنیده‌ام: «قالی هوره‌تاو و گلیم نسا» / *qâli hoeratâw va gelêm-e nesâr*؛ یعنی قالی‌ای که مناسب مکان آفتاب‌گیر نیست؛ ولی در چنین جایی انداخته شده؛ و گلیمی که با اینکه مناسب سایه نیست، در سایه پهن شده است؛ اما کسانی که قصه‌ها را مکتوب کرده‌اند، همه، آن را چنانکه در متن آمده، ضبط کرده‌اند.

۴. گفتنی است صورت‌های مختلفی از این قصه وجود دارد؛ مانند قصهٔ ملک جمشید، داستان ملک - جمشید و دختر پادشاه، ملک جمشید و دیوزاده، ملک جمشید و چهل‌گیسو و... (ر.ک. انجوی شیرازی، ۱۳۹۶، صص. ۲۸۷-۲۹۸؛ وکیلان، ۱۳۷۹، صص. ۱۵۳-۱۶۳؛ آذر افشار، ۱۳۷۶، صص. ۱۳۸-۱۴۷، ۲۰۹).

۵. این واژه، چنانکه در قصهٔ بعدی، یعنی قصهٔ بابافیروز به‌درستی آمده، در اصل، واژه‌ای لکی است؛ که در مناطق مختلف لک‌زبان بدین دو صورت تلفظ می‌شود: پی‌کل (*pe:koel*) یا پوکل (*peokoel*) بوده؛ و یا گردآورندهٔ اصلی مجموعه قصه‌ها (مرحوم نظری) یا مصحح (خانم دکتر نفیسی) چون لک‌زبان نبوده‌اند، آن را بدین صورت تغییر داده‌اند.

۶. صورتی دیگر از این قصه نیز با عنوان «گردالی گردان» وجود دارد (ر.ک. حیدری، ۱۳۸۶، صص. ۶۷ و ۶۸).

۷. سایه

۸. برافتاو یا هوره‌تاو/*hoθratâw*: قسمت آفتابگیر.

۹. ر.ک. وکیلان، ۱۳۷۹، صص. ۴۱، ۴۲.

۱۰. این بخش در مأخذی که داستان از آن نقل شده، نیامده است.

۱۱. این قصه روایتی از قصهٔ «درخت سیب» یا «ماجراهای دنیای زیرین» است؛ اما از دو بخش تشکیل شده است. بخش اول خود قصه‌ای است مستقل که شبیه آن با نام‌های «گل قهقهه»، «گل چهچهه» یا «گل خندان» و... با تیپ‌های ۴۰۳ و A۴۶۵ مشهور است و بخش دوم کاملاً شبیه به قصه

بررسی الگوهای تدبیر و سامان‌بخشی به امور در قصه‌های عامیانه لکی؛ ... _____ علی نوری
«ماجراهای سرزمین زیرین» است و با «سه خواهر ربوده‌شده» ذیل تیپ ۳۰۱ آرنه/تامپسون
(pp.90-93) مطابقت دارد (ر.ک. وکیلیان، ۱۳۷۹، صص. ۳۹ و ۴۷).
۱۲. ر.ک. وکیلیان، ۱۳۷۹، صص ۴۱-۴۷.

13. nigredo

منابع

قرآن کریم

- نهج‌البلاغه (۱۳۷۱). ترجمه س. ج. شهیدی. تهران: انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی.
آذر افشار، ا. (۱۳۷۶). *افسانه‌های آذربایجان*. تهران: ابجد.
انجوی شیرازی، ا. (۱۳۹۶). *گل به صنوبر چه کرد*. تهران: امیر کبیر.
انجوی شیرازی، ا. (۱۳۵۲). *دختر نارنج و ترنج*. تهران: سروش.
بتلهایم، ب. (۱۳۸۴). *کودکان به قصه نیاز دارند*. ترجمه ک. بهروزنیا. تهران: افکار.
بیشاپ، ل. (۱۳۸۳). *درس‌هایی درباره داستان‌نویسی*. ترجمه م. سلیمانی. تهران: سوره مهر.
پراپ، و. (۱۳۷۱). *ریشه‌های تاریخی قصه‌های پریان*. ترجمه ف. بدره‌ای. تهران: توس.
حیدری، ع. (۱۳۸۶). *ریخت‌شناسی قصه‌های لکی*. طرح پژوهشی اجراشده در دانشگاه لرستان.
حیدری، ع.، و فتح‌الهی، ع. (۱۳۹۰). *تحلیل قصه‌های رایج در گویش لکی بر مبنای الگوی
ولادیمیر پروپ*. *ادبیات و زبان‌های ایران زمین*، ۲، ۴۵ - ۶۶.
دلاشو، م. ل. (۱۳۸۶ الف). *زبان رمزی افسانه‌ها*. ترجمه ج. ستاری. تهران: توس.
دلاشو، م. ل. (۱۳۸۶ ب). *زبان رمزی قصه‌های پریوار*. ترجمه ج. ستاری. تهران: توس.
ذبیح‌نیا عمران، آ.، و سنگکی، س. (۱۳۹۱). *تعلیم الگوی حکومت در کلیله و دمنه و گلستان
سعدی*. *پژوهشنامه ادبیات تعلیمی*، ۱۳، ۱۹۷ - ۲۳۶.
رضی، ا.، و حاجتی، س. (۱۳۹۱). *تحلیل رفتار متقابل شخصیت‌ها در داستان شیر و گاو از
کلیله و دمنه*. *پژوهش‌های زبان و ادبیات فارسی*، ۱، ۳۹ - ۵۶.

فصلنامه فرهنگ و ادبیات عامه _____ سال ۱۴، شماره ۶۸، تابستان ۱۴۰۵

رضوانیان، ق.، و غفوری، ع. (۱۳۹۴). تبیین شکاف بین سیاست و اخلاق بر مبنای نظریه ماکیاوولی با بررسی پند و اندرز در داستان شیر و گاو کلبله و دمنه. *پژوهشنامه ادبیات تعلیمی*، ۲۴، ۳۷ - ۵۴.

ساتن، الول ل. ب. (۱۳۷۴) (گردآورنده). *قصه‌های مشدی گلین خانم*. ویرایش س. ا. وکیلان. تهران: نشر مرکز.

سرافراز، ح.، پاکتچی، ا.، کوثری، م.، و آشنا، ح. (۱۳۹۶). واکاوی نظریه فرهنگی سپهر نشانه‌ای یوری لوتمان. *راهبرد فرهنگ*، ۳۹، ۷۳ - ۹۵.

سیف، ع. (۱۳۷۹). *روان‌شناسی پرورشی*. تهران: دوران
شوالیه، ژ. و گریبان، ا. (۱۳۸۸). *فرهنگ نمادها*. (۵ جلد). ترجمه و تحقیق س. فضایی. ج ۳ و ۴. تهران: جیحون.

شیخ‌لووند، ف.، و مستعلی زاد، ت. (۱۳۹۵). بررسی اخلاق مدیریتی در کلبله و دمنه. *پژوهشنامه ادبیات تعلیمی*، ۳۲، ۱۳۷ - ۱۶۰.

کیانی، م. (۱۳۹۲). *افسانه‌ها و قصه‌های ایل قشقایی*. شیراز: کیان‌نشر.
لوتمان، ی. (۱۳۹۰). درباره سپهر نشانه‌ای. ترجمه ف. کاکه‌خانی. *نشانه‌شناسی فرهنگی*. به
کوشش ف. سجودی. تهران: نشر علم.

مارزلف، ا. (۱۳۸۸). *طبقه‌بندی قصه‌های ایرانی*. ترجمه ک. جهان‌داری. تهران: سروش.

مهاجری، ز. (۱۳۸۲). *قصه و قصه‌گویی*. مشهد: جهاد دانشگاهی.

نقیسی، ن. (۱۳۹۷). *داستان‌های عامیانه لرستان*. زیر نظر ب. فره‌وشی، (۴ جلد). ج ۲. تهران:
مرکز دایره‌المعارف بزرگ اسلامی.

وکیلان، س. ا. (۱۳۷۹). *قصه‌های مردم*. تهران: نشر مرکز.

یونگ، ک. گ. (۱۳۷۷). *انسان و سمبول‌هایش*. ترجمه م. سلطانیه. تهران: جامی.

یونگ، ک. گ. (۱۳۷۳). *روان‌شناسی و کیمیاگری*. ترجمه پ. فرامرزی. مشهد: آستان قدس
رضوی.

References

- Azar Afshar, A. (1997). *Legends of Azerbaijan*. Abjad.
- Bettelheim, B. (2005). *The children need to tales* (translated by K. Behrooznya). Afkar.
- Bishop, L. (2004). *Lessons on storywriting* (translated by M. Soleimani). Sooreh Mehr.
- Chvalier, J., & Gheerbrant, A. (2009). *A dictionary of symbols*. Jeyhoon.
- Delahaye, M. L. (2007). *The symbolic language of fairy tales* (translated by J. Sattari). Toos.
- Delashu, M. L. (2007). *The symbolic language of myths* (translated by J. Sattari). Tus.
- Enjavi Shirazi, A. (1973). *The girl of orange and sour orange*. Soroush.
- Enjavi Shirazi, A. (2017). *What did the Rose do to the cypress?* Amir Kabir.
- Heydari, A. (2007). *Morphology of Laki tales*. Lorestan University.
- Heydari, A., & Fath-ollahi, A. (2011). Analysis of common tales in Laki dialect based on Vladimir Propp's Model. *Literature and Language of Iran, 1*(2), 45-66.
- Jung, C. G. (1994). *Psychology and alchemy* (translated by P. Faramarzi). Astan Quds Razavi.
- Jung, C. G. (1998). *Man and his symbols* (translated by M. Soltanieh). Jami.
- Kiani, M. (2013). *Legends and stories of the Qashqaiy tribe*. KianNashr.
- Lotman, Y. M. (1990). *Universe of the mind: A semiotic theory of culture* (translated by A. Shukman). I.B. Tauris.
- Lotman, Y. M. (2011). On the semiotic sphere (translated by F. Kaka-Khani). In F. Sojoodi (Ed.), *Cultural Semiotics* (1st ed.). Nashr-e Elm.
- Marzolph, U. (2009). *Classification of Iranian folktales* (translated by K. Jahandari). Soroush.
- Mohajeri, Z. (2003). *Story and storytelling*. Jahad Daneshgahi.
- Nafisi, N. (1994). *Folk tales of Lorestan*. Center for the Great Islamic Encyclopedia.
- Propp, V. (1992). *The historical roots of fairy tales* (translated by F. Badre'i). Toos.
- Razi, A., & Hojjati, S. (2012). Analysis of interpersonal behavior of characters in the story of the lion and the cow from Kalileh and Demneh. *Research on Persian Language and Literature, 4*(1), 39-56.
- Rezvanian, Gh., & Effat-ossadat Ghafuri. (2015). Explaining the gap between politics and ethics based on Machiavelli's theory by examining

- advice and admonition in the story of the lion and the cow from Kalileh va Demneh. *Studies on Educational Literature*, 7(24), 37-54.
- Sarfaraz, M., et al. (2017). Exploring Yuri Lotman's semiotic cultural theory. *Journal of Strategies of Culture*, 6(39), 73-95.
- Satan, W. L. B. (1995). *Stories of Mashdi Galin Khanom*. Nashr-e Markaz.
- Shahidi, S. (trans.) (1992). *Nahj al-Balagha*. Entesharat va Amoozesh Enghelab Eslami.
- Sheikhlovand, F., & Masta'li zade, T. (2016). Examining managerial ethics in Kalileh va Demneh. *Studies on Educational Literature*, 8(32), 137-160.
- The Holy Quran.
- Vakilian, S. A. (2000). *People's stories*. Markaz.
- Yuri M. Lotman (1990). *University of mind: A semiotic theory of Culture*. trans. Ann Shukman (London/ New York: I.B. Tauris publishers)
- Zabihnia Omran, A., & Sangaki, S. (2012). Teaching the model of governance in Kalileh va Demneh and Sa'di's Golestan. *Studies on Educational Literature*, 4(13), 197-236.